

**ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA MATN VA LUG‘AT BILAN ISHLASH
KO‘NIKMASINI RIVOJLANTIRISH**

Chintosheva Feruza Olimovna

Toshkent tumani 2-sonli kasb hunar maktabi

Ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: *O‘qituvchilarning o‘quvchilarda ona tili va adabiyot darslarida matn va lug‘atlar bilan ishlash ko‘nikmalarini shakillantirishlari uchun tahliliy-uslubiy materailar va maqolada o‘qituvchilar uchun "Matn va lug‘atlar bilan ishlash" mavzularini o‘quv jarayonida keng ko‘lamda tadbiq etalishlari haqida so‘z boradi.*

Kalit so‘zlar: *lug‘atlar, ibora, matnni sharhlash, nutq qobiliyatlari, kommunikativ kompetensiyasi, nutq madaniyati, ijodiy qobiliyatlar.*

KIRISH

Ona tili va adabiyot darslarida matn bilan ishlash doimiy ravishda amalga oshiriladi: bola qanchalik katta bo‘lsa, matnlar shunchalik qiyin bo‘ladi. Matnga singdirish, taklif qilingan matnni tahlil qilish (deformatsiyalangan, tugallanmagan, yetishmayotgan qismlar, jumlar, so‘zlar va boshqalar), lug‘at bilan ishlash, introspektsiya mavjud. Matnni kalit so‘zlar, iboralar bo‘yicha tiklash, o‘z so‘zlaringiz bilan yozish, o‘z bilimlaringiz asosida va qo‘shimcha ma‘lumotlarni qidirish (lug‘atlar, ensiklopediyalar, shunga o‘xshash ma‘noga ega boshqa matnlar) orqali o‘quvchilar matn haqida ma‘lumotga ega bo‘ladi.

ASOSIY QISM

Darslarda matnlarni o‘qish jarayoni uch bosqichdan iborat. Birinchisi, matnni idrok etish, uning mazmuni va ma‘nosini ochish, alohida so‘zlar, iboralar, jumladan umumiy tarkib hosil bo‘lganda, o‘ziga xos dekodlash. Bunday holda, o‘qish quyidagilarni o‘z ichiga oladi: ko‘rish, so‘zlarning ma‘nosini aniqlash, yozishmalarni topish, faktlarni tan olish, syujetni tahlil qilish, takrorlash va qayta hikoya qilish.

Ikkinchisi - ma‘noni chiqarish, mavjud bilimlarni jalb qilish orqali topilgan faktlarni tushuntirish, matnni sharhlash, tartiblash, tasniflash, tushuntirish, umumlashtirish, farqlash, taqqoslash, guruhlash, tahlil qilish va umumlashtirish, o‘z tajribasi bilan bog‘liqlik, kontekst va xulosalar haqida fikr yuritish.

Uchinchisi - o‘zining yangi ma‘nosini yaratish, ya‘ni o‘zlashtirgan yangi bilimlarni fikrlash natijasida o‘zlashtirishi. O‘qishning birinchi bosqichida to‘xtaganlar reproduktiv tarzda o‘qiydilar, tarkibni mexanik ravishda takrorlaydilar, faktlar va syujetni takrorlaydilar.

Ona tili fani o‘qituvchilarni fikr bayon qilish va uni o‘qib olish faoliyatiga tayyorlaydi. Fikr til vositasida royobga chiqar ekan, har bir kishi tilni va undan foydalanishni bilishi zarur. Tilni bilish uning grammatik – qonun qoidalarini, ta‘rifini

o'zlashtirishgina emas, balki ona tilning boy imkoniyatlaridan amaliy foydalana bilishdir, ya'ni fikrini og'zaki va yozma shaklda to'g'ri, tushunarli va savodli ifodalay bilishdir. Bunga erishish uchun ona tili dasrlarida lug'at ustida ishlashga alohida e'tibor qaratish lozim.

Darslarda lug'at bilan ishlashda so'zning ma'nosi talaffuzi va imlosi e'tiborda tutiladi. Shular ustida ishlashdan asosiy maqsad ehtiyoj sezilgan paytda o'quvchilarning nutqda foydalanishlariga erishish, o'zgalar nutqini anglashlarini ta'minlashdir. Buning uchun o'qituvchi ona tili darslarida qo'llangan har bir so'zning, ta'limiy jarayonlarda: ekskursiya, o'zaro suhbat, turli tadbirlarda, ishlatilgan so'zlarning ma'nosiga e'tibor bilan qarashi, ularning qaysilari maxsus ishlashni taqozo etishini belgilab olish kerak.

Men ushbu maqolamda klassik uslubiy an'ana va zamonaviy innovatsiyalarning sintezidan foydalanaman: birinchi navbatda, T.M.Paxnovaning tavsiyalari va P.Ya.Galperinning aqliy harakatlarini bosqichma-bosqich shakllantirish usuli.

Nazariyaga ko'ra, matn bilan ishlash motivi matn mazmuniga oid savollarda yotadi. Keyingi bosqichda, yo'naltirishda, matn bilan ishlashda qidiruv topshirig'ini bajarish uchun yordamchi materiallarni (diagrammalar, eslatmalar, rejalar, tezislar) jalb qilish kerak. Keyin operatsiyani bajarish: matnni tahlil qilish, nutq qobiliyatlarini umumlashtirish, sintez qilish, modellashtirish, til tushunchalarini yakuniy tushuntirish, baholash. Oxirgi bosqichda o'z-o'zini baholash, yangi bilim va ko'nikmalar ilgari ma'lum bo'lgan tizimga kiritiladi.

Maqsadga erishish uchun - matn bilan ishlash orqali o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish - men o'z oldimga quyidagi vazifalarni qo'ydim:

- 1) ona tili va adabiyot darslarida talabalar nutqini rivojlantirishga hissa qo'shadigan matn bilan ishlash shakllari va usullarini joriy etish;
  - 2) Tematik matn materialini tanlash, metodlarni ishlab chiqish ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan matn bilan amaliy ish til hamda matnni tahlil qilish, sintez qilish, umumlashtirish va tizimlashtirish birliklar;
  - 3) o'quvchilarni rivojlantirish maqsadida sinfdan tashqari mashg'ulotlarga jalb qilish ijodiy qobiliyatlar, tilshunoslik bo'yicha iqtidorlilarni aniqlash bolalarga nisbatan;
- Bu muammolarni hal etish intellektual va nutq madaniyatini shakllantirish jarayonida amalga oshiriladi.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki, zamonaviy ta'limda davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash o'quv jarayonining tuzilishi va mazmunidagi o'zgarishlarni, shuningdek, o'qituvchining o'zi faoliyatiga qo'yiladigan talablarni o'zgartirishni nazarda tutadi. Bugungi kunda o'qituvchi o'qitishda tizimli-faollik yondashuvini amalga oshirish zarurati bilan yuzma-yuz turibdi.

1. Ona tili (Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 8-sinfi uchun darslik) O'zXTaV. Toshkent - 2019.
2. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildli. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi", Davlat ilmiy nashriyoti - 2006.
3. <https://nsportal.ru/shkola/raznoe/library/2019/12/11/rabota-s-tekstom-naurokah-russkogo-yazyka-i-literatury-kak>
4. <https://multiurok.ru/files/priemy-raboty-s-tekstom-na-urokakhliteratury.html>